

KÖZMŰVELŐDÉS BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN MEGYÉBEN, A HETVENES-NYOLCVANAS ÉVEKBEN

KÖVÉR ÁRPÁD

1. Népművelés helyett közművelődés

A közművelődés helyzetét, fejlődését ebben az időszakban Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is az MSZMP Központi Bizottsága 1974-es határozata, majd az ezt követően született közművelődési törvény tükrében célszerű áttekinteni. Nem azért, mintha egy-egy mégoly fontos párt- és állami dokumentum céljainak minősítése, megvalósításának állomásai, eredményei és kudarcai, túlteljesítése vagy éppen sokszor előre nem is várt akadályai önmagukban hű képet adhatnának erről a szerteágazó tevékenységről. Ez természetesen nemcsak egy rövid tanulmány keretét haladja meg, de a dolog természetéből adódóan is kizárja a teljességre való törekvést. Hiszen az élet sokszínűsége, gazdagsága mindig eleve meghaladja az ilyen dokumentumközpontú megközelítést. Másfelől viszont éppen az ilyen vizsgálódás a komplex elemzésnek is nélkülözhetetlen alapját képezi.

Adódik ez abból a körülményből, hogy a lenini kulturális forradalom időszerű feladatai egy szocializmust építő országban a legtömörebb formában mindig ezekben a határozatokban jelennek meg. Akár úgy, hogy az élet, a valóság mintegy kikényszeríti a megfelelő politikai döntéseket, akár pedig úgy, hogy a közművelődésért felelős irányító szervek döntésre érettnek látják a helyzetet és a megfelelő döntést annak érdekében hozzák meg, hogy elhárítsák az ideológiai, politikai és szakmai akadályokat egy kívánatos irányú fejlődés útjából, hogy a társadalom valósági szükségleteit felismerve magasabb szintre emeljék – esetünkben: a közművelődési munkát, szervesen bekapcsolják azt a társadalmi, gazdasági fejlődés áramkörébe és viszont: figyelmeztessenek a közművelődés jelentős, mással nem pótolható funkciójára az általános előrehaladás szempontjából. Ez országos szinten éppúgy megfigyelhető, mint regionális méretekben, tehát egy adott megye aspektusából szemlélve is.

Mindezek alapján nem lehet kétséges, hogy a jelzett időszak folyamatai a közművelődési határozatok és a közművelődési törvény jegyében zajlottak. Azzal együtt természetesen, hogy a gazdasági, társadalmi szükségletek primátusa nemcsak óriási lehetőségeket, de esetenként – a szűkkeblű értelmezésből adódóan – indokolatlan korlátokat is szabott a közművelődés fejlődésének. Tehát a megye sajátos gazdasági szerkezete, településstruktúrája, gazdag kulturális hagyománykincse stb. nemcsak színesítő tényezőként jelent meg a közművelődés alakulásában, de nem egyszer csak nehezen áthidalható akadályokat állított elé, részben objektív, részben szubjektív okok miatt.

Abban, hogy a közművelődés a hetvenes évek elején Borsod-Abaúj-Zemplén megyében is az érdeklődés homlokterébe került, mégpedig a korábbi időszakhoz képest új összefüggésekbe ágyazva és más hangsúlyokat kiemelve, több tényező játszott szerepet. A döntő lendületet kétségkívül az adta, hogy az 1974-es KB-határozat, majd a közművelődési törvény egyrészt kötelezővé, ugyanakkor lehetővé is tette a megyében a közművelődés helyzetével való elfogulatlan szembenézést, mozgásba hozta a helyben is

már évek óta cselekvési terepet igénylő energiákat, beleértve ebbe mind az évek során felhalmozódott feszültségeket, mind a mindig is meglevő jobbító szándékokat.

Az előzmények közül feltétlenül ki kell emelni az MSZMP 1958-ban közzétett művelődéspolitikai irányelveit. A magyar párt megalakulása óta ugyanis ez volt az első átfogó művelődéspolitikai dokumentum, amely minden fontos kulturális kérdést sorra vett. Rövid történeti elemzést adott a magyarországi kultúrának a 20. század első felében megtett útjáról. Ez az első dokumentum, amely igényesen értékeli a pártnak a felszabadulás előtti kulturális munkáját. Részletesen elemzi az 1945 utáni művelődéspolitikát. Kifejti a kulturális forradalom helyét a szocialista fejlődés egészében, bemutatva, hogy a művelődéspolitika a szocialista forradalom nagyon fontos eszköze. Felsorolja a kultúra párt- és állami irányításának elveit, intézményrendszerét, eszközeit és módszereit. Jól eltalált arányban ötvözi a kulturális szféra nemzetközi és nemzeti faktorait, példát mutatva a nemzeti jelleg egyedül érvényes, mert valóságos összefüggéseiből eredeztető megfogalmazására. Lényegét tekintve ma is érvényes megállapításokat tartalmaz. Ennek szellemében tekintették át azután a párt vezető testületei a kulturális élet fő területeit, a tudományt, a közoktatást, a művészeteket, illetve 1974-ben a közművelődést.

Ezt a szisztematikus munkát tehát ideológiai és szakmai oldalról egyaránt jól megalapozták az 1958-as művelődéspolitikai irányelvek. Ugyanakkor a közművelődési határozat már azt a felismerést is tükrözte, hogy a szocializmus alapjainak lerakásával, a dolgozó osztályok és rétegek szövetségének kiteljesedésével megváltoztak a kulturális nevelőmunka feltételei. A határozat így ebből a szempontból is úttörő jelentőségű állásfoglalás volt. A népművelés korábbi gyakorlatától eltérően, amely alapvetően a hiányos műveltségű rétegekre korlátozódott, kiterjesztette a közművelődés hatókörét az egész társadalomra, ezen belül is a fő figyelmet a munkásosztályra és az ifjúságra fordította. A paternalista asszociációkat is ébresztő népműveléssel szemben maga a közművelődés elnevezés is jelezte a koncepcionális változást, többek között azt, hogy a passzív befogadás helyett az aktív elsajátítás, az öntevékenység, a közösségi jelleg lépett elő következő célnak, gyakorlatot orientáló követelménynek.

2. A közművelődési párthatározat és a törvény megyei adaptálása

A közművelődés előtt álló megyei feladatokat a megyei pártbizottság jelölte meg az 1974. szeptember 5-i ülésén elfogadott feladattervben. Ezt a határozatot is széles körű előkészítő munka előzte meg.

Az elvi kiinduló pontot az jelentette, hogy a kulturális forradalom adott időszakra vonatkozó feladatai szoros kapcsolatban vannak a gazdasági munka időszerű követelményeivel. Egy kissé leegyszerűsítve: amíg a gazdasági fejlődés extenzív szakasza nagyjából egybeesik a kulturális forradalom első fázisával, addig az intenzív gazdaságfejlesztési szakaszra való áttérés a kulturális forradalom második fázisának felel meg. A kettő között természetesen nincsen éles határvonal. Sok az „áthúzódo beruházás”, vagyis az olyan feladat, amelyet már az előző fázisban meg kellett volna oldani, de a közismert okok, lényegében fejlődésünk megkésettége, hazánk „félperiferiális” helyzete következtében nem sikerült. A korábbi feladatok egy része így a közművelődésben is időszerű maradt és marad, emellett új tennivalók is napirendre kerülnek.

A megyei pártbizottság röviden áttekintve a felszabadulástól megtett utat, megállapította, hogy a műveltség a lakosság minden rétegében fejlődött, de a műveltség iránti igényben és színvonalban még jelentősek a különbségek. A feladatterv sorra veszi a közművelődés szempontjából a megyében legfrekvenciáltabb rétegeket és szférákat. Külön foglalkozik a munkások, a fiatalok, a nők, az értelmiség, a nemzetiségiek, a falusiak, sőt a cigánylakosság sajátos helyzetével.

A felszabadulás óta eltelt időszakot vizsgálva a megyei pártbizottság feladatterve joggal értékeli úgy, hogy a műveltség mennyiségi növekedésével együtt járt a minőségi változás is. A megyében folyó sokrétű közművelődési tevékenység eredményesen segí-

tette a szocialista kultúrforradalom alapvető célkitűzését: hogy a kultúra közkinccsé tételének folyamatában a szocialista tartalom legyen az uralkodó, és az élet minden területén erősödjön a marxizmus-leninizmus hegemoniája. A közművelődés szerves része annak a munkának, amelyet a szocialista közgondolkodás, közerkölcs és magatartás, végső soron a szocialista, közösségi életforma további térhódításáért folytatunk.

A feladatterv egyik figyelemre méltó újdonsága, hogy a tartalmi kérdések sorában nagy súlyt kapott a termelési kultúra fejlesztése, illetve a közművelődés közízlést befolyásoló szerepe. Fontos és gyakran vitatott témakört ragadott meg a feladatterv, amikor az amatőr művészeti mozgalomra is ráirányította a figyelmet. Az a tény, hogy az amatőr művészet a közművelődés részeként, nem pedig mint elsősorban a művészetekhez kapcsolódó határterület jelent meg a dokumentumban, elősegítette e fontos szféra önismertetésének, reális helyzet tudatának erősítését. A korábbi arisztokratikus irányítási gyakorlattól eltérően végre – legalábbis a hivatalos dokumentum szintjén – a szórakoztatás is helyet kapott a kulturális munkában, nevezetesen a közművelődésben, a fő irányt az ifjúság tömegszórakoztatásában jelölve meg.

Nagy segítséget jelentett a közművelődésért felelős tanácsi és társadalmi szervezetek, valamint a gazdálkodó egységeknek, hogy a megyei pártbizottság feladatterve foglalkozott a közművelődés eszközellátottságával, intézményhálózatával, az anyagi és személyi feltételekkel. Körvonalazta a pártirányítás feladatait és cselekvési irányokat javasolt, illetve szabott meg az érintett szervezeteknek. Ennek a jelentőségét Borsod-Abaúj-Zemplén megyében külön is fokozza az a körülmény, hogy a közművelődés tevékenységi rendszerét a sokszektorúság jellemzi. Az állami (tanácsi) fenntartású művelődési intézmények mellett kiváltképpen jelentős a szakszervezetek által működtetett objektumok aránya.

Jellemző a megyében folyó közművelődési munka kontinuitására, hogy a megyei pártbizottság feladattervének szakmai alapjául főként azok a közművelődési irányelvek szolgáltak, amelyeket a megyei tanács 1970. szeptember 25-én fogadott el az 1971–1975 közötti időszakra. Ugyancsak ez jelentette a folytonosságot a megyei tanács végrehajtó bizottságának 1975-ös intézkedési tervével.

A tanácsi végrehajtó bizottság intézkedési terve a megyei helyzetkép felvázolása után a leglényegesebb feladatokra hívta fel csupán a figyelmet. Ez azzal függ össze, hogy a testület akkor a megyei pártbizottság feladattervében megjelölt tennivalók teljes körét tudatosan nem akarta részleteiben kibontani, mivel már előrehaladott stádiumban voltak a közművelődési törvény előkészületei.

A közművelődésről szóló törvény (1976) megjelenése újabb lendületet adott a közművelődési tevékenységnek, a sok ágon folyó munkát egységesebb keretbe foglalta. A megyei pártbizottság feladattervével együtt folyamatosan inspirálta a közművelődés irányításában részt vevő szervezetek tervező és gyakorlati munkáját.

A megyei tanács is megjelölte a legfontosabb tennivalókat a közművelődés szervezésében, irányításában és fejlesztésében fontos szerepet betöltő tanácsi testületek, szervezetek és intézmények számára. A sokszektorú jellegnek megfelelően a társadalmi és tömegszervezetek – a Hazafias Népfront, az SZMT, a KISZ, a szövetkezeti szövetségek stb. – is elkészítették sajátos feladataikat tartalmazó terveiket, ajánlásait a közművelődés fejlesztésére. E tervek és irányelvek tartalmazzák a politikai-világnézeti nevelés legfontosabb feladatait, a szocialista életmód és a termelési kultúra fejlesztésével kapcsolatos teendőket, a közművelődés szervezésével és irányításával összefüggő feladatokat.

Mindezek nyomán a közművelődés – mondhatni – divatba jött. Olyan szervezetek is igyekeztek megkeresni a belőle adódó sajátos tennivalóikat, amelyek korábban nem foglalkoztak vele érdemben. Ennek eredményeként a közművelődés hatóköre extenzív

tekintetben jelentősen bővült. Nagy szerepet játszott ebben az is, hogy a közművelődéssel való foglalkozás a pártmunkában is mindinkább rendszeresen helyet kapott.

Szorosabbra fűzték kapcsolataikat a közoktatási és a közművelődési intézmények. A vállalatoknál és a szövetkezeteknél művelődési bizottságok alakultak, amelyekben a szakszerűség és a társadalmisítás elve ötvöződött. Tudatosabban vállaltak részt a közművelődési gyakorlatban a megye tudományos és művészeti műhelyei. A megyei és helyi tömegtájékoztatói szervek nemcsak rendszeresebben figyelemmel kísérték ezt a munkát, de sajátos eszközeikkel aktívan inspirálták is azt.

Az ígéretes kezdés azonban a hetvenes és nyolcvanas évek fordulójától sok tekintetben megtorpant, még akkor is, ha a felszínen ez nem is volt azonnal érzékelhető. Egyfelől növekedett az emlékezetes közművelődési rendezvények száma, ha késve is, de fontos létesítményeket adtak át a megye több településén, illetve számos objektumot felújítottak. Megsokasodtak a helyi kezdeményezések, elterjedtek a közművelődés fejlesztését segítő társadalmi munkaakciók. Az irányító szervek sorra napirendre tűzték a közművelődés időszéri kérdéseit, egy-egy fontos szeletének időszéri problémáit. Ezek jelentőségét nagy hiba lenne lebecsülni. Ugyanakkor az is egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a közművelődési dokumentumok alapján elterjedt – néha talán egyes elemeiben voluntarisztikus színezetű – várakozás nem mindenben bizonyult megalapozottnak. A megtorpanás legfőbb oka kétségtelenül a gazdasági helyzetünkben bekövetkezett negatív tendenciák felerősödése volt, de része van benne annak is, hogy a közművelődés sem tudta magát feltalálni megfelelően az új helyzetben, az intenzív szakasz speciális feladatait nem tudta jól megragadni. A napjainkban oly életbe vágóan szükséges frontáttörést tehát – döntően e két tényező miatt – mindeddig nem sikerült igazán végrehajtani.

3. Fellendülés a közművelődésben

Borsod-Abaúj-Zemplén megye közművelődésének jelzett időszakát áttekintve egyértelműen megállapítható, hogy a közismerten kedvezőtlen adottságok (egyoldalú gazdasági szerkezet, nehézipari jelleg, aprófalvas települési struktúra, a gazdaságilag elmaradott területek magas aránya, a viszonylag fejletlen infrastruktúra, a nagyrészt a múltból örökölt kulturális elmaradottság, a lakosság műveltségi színvonal szerinti kedvezőtlen összetétele, a kistelepülések tanácsainak döntően kényszerű összevonása, az értelmiség „kivonulása” ezekből a településekből stb.) ellenére az összkép mégis pozitív.

Pedig a megye település-szerkezetében továbbra is a túlszűfolt, dinamikusan fejlődő, az infrastruktúra elégtelenségének megszüntetéséért küzdő iparvárosok és az előre-gedő, elnéptelenedő aprófalvak jelentik a skála két szélső pontját. Jellemző, hogy a 11 város mellett ma is 109 az 501–1000, 78 a 201–500 közötti, 14 a 200 fő alatti lélekszámú település, noha a 70-es évek végétől, ha kismértékben is, megindult a lakosságnak a községekbe való visszaáramlása.

Az iparvárosok közül sajátosan nehéz problémákkal küzd *Miskolc*, a megyeszékhely és *Ózd*, a megye második legnagyobb városa. A korábbi nagyarányú népességbeáramlás ugyan megszűnt, sőt az elvándorlási veszteség következtében valamelyest már csökken a lakosságuk. Mégis e két városban, különösen Miskolcon súlyos gondot jelent a lakáshiány, az elavult lakótelepek és közművek magas aránya és felújítási költsége, a peremterületek alacsony színvonalú ellátása. (Ezekről a gondokról a megyei pártbizottság a Politikai Bizottság 1986. november 4-i ülésén is beszámolt, s vezető politikai testületünk megértést tanúsított irántuk és központi segítséget is kilátásba helyezett megoldásukra.)

A dinamikus városiasodás és a falu stagnáló-néptelenedő folyamata okozza elsősorban a kulturális ágazat országostól rosszabb megyei mutatóit. A régebbi eredetű, már az ötvenes évek elején is dokumentálható lemaradás felszámolásában az a társa-

dalmi összefogás is csak szűkebbre tudta vonni a rést az igények és a lehetőségek között, amely a megyei tanács – országos figyelmet is kiváltó – rekonstrukciós pályázatai nyomán kibontakozott, de az országos mutatókat így sem sikerült elérni. (Az eléggé túl nem becsülhető társadalmi összefogás érzékeltetésére érdemes kiemelni, hogy a kulturális célú beruházásokra, felújításokra a hetedik öt éves tervben számos kistéleplésen is terveznek társadalmi munkát. Olyan községekről van szó, mint *Abaujszólnok, Alacska, Arka, Bükkmogyorósd, Bütös, Hernádszentandrás, Hejce, Sajóörös, Sajópetri, Vatta* stb.).

Szerencsére a fentebb említett hátrányok nem vezettek passzivitáshoz, ellenkezőleg: megsokszorozták a megyei, helyi tanácsok és a lakosság erőfeszítéseit. E pozitív folyamathoz legfőbb bizonyítéka, hogy éppen az utóbbi évtizedben, vagyis az egyre nehezedő gazdasági körülmények közepette haladta meg a megye kulturális ágazata tárgyi, anyagi, személyi feltételeinek fejlesztése az országos fejlesztések ütemét. Ebben az időszakban teljesedett ki kisvárosaink intézményhálózata, kapott új otthont Miskolcon a múzeum, a levéltár és a szimfonikus zenekar.

Népművelőink országosan is nagyra értékelt újításokkal, kísérletekkel hívták fel magukra a figyelmet. Olyan kezdeményezésekre gondolunk, mint: a művelődési otthonok, központok közös fenntartása; a „nyitott ház”; az encsiek és a megyei moziüzemi vállalat együttműködési megállapodása a Szovjet Kultúra és Tudomány Házával stb.

A megyében folyó közművelődési tevékenység elismerésének bizonyítékaként értékeljük, hogy a művelődési kormányzat megbízásából és támogatásával egy sor regionális, országos, sőt nemzetközi közművelődési, művészeti seregszemlének adhat otthont rendszeresen a megye, Miskolc és más városain, településein:

Ifjú Horváth István Nemzetközi Színházi Fesztivál (Kazincbarcika); Nemzetközi, Észak-Magyarországi Néptáncszeminárium (Sárospatak); Országos Rövidfilm- és Tv-Fesztivál (Miskolc); Országos Közművelődési Filmforum és Tanácskozás (Miskolc); Fafaragók Országos Kiállítása és Konferenciája (Miskolc); Miskolci Országos Grafikai Biennálé; Miskolci Téli Tárlat; Miskolci Nyár; Országos Zeneiskolai Versenyek (Leninváros, Miskolc); Miskolci Nyári Egyetem; Aggteleki Környezetvédelmi Szeminárium; Országos Kis Jankó Bori Hímző Pályázat és Kiállítás (Mezőkövesd); Országos Amatőr Képző- és Iparművészeti Kiállítás (Ózd); Országos Kazinczy Szép Magyar Képzési Verseny (Sárospatak); Szerencsi Kaláris stb.

A közművelődés, illetve a művészetek iránti megbecsülést tükrözi, hogy a megyei tanács 1982-ben a következő díjakat alapította: Borsod-Abaúj-Zemplén Megye *Szabó Lőrinc, Izsó Miklós, Déryné, Reményi Ede, Lévy József és Erdélyi János Díja*, illetve a megyei tanács *Alkotó Díja* – egyedi plakettekkel és pénzjutalommal, valamint a *Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Tanács Nívódíja* személyek és csoportok számára – szintén egyedi plakettel és pénzjutalommal.

Az ötödik és a hatodik öt éves tervben a megye kulturális ágazatának fejlesztési politikáját az jellemezte, hogy a nehezebb gazdasági körülmények ellenére a korábbi évtizedekénél nagyobb célokat tűzött ki és a központi, tanácsi pénzeszközökhöz, beruházásokhoz meg tudta nyerni a lakosság, a vállalatok, a szövetkezetek támogatását, a megvalósításhoz cselekvő részvételüket. Ennek köszönhető az ágazat fejlődésének országos ütemet meghaladó dinamikája. A közművelődés feltételeinek javítására 4 művelődési központ létesült, nagyrészt társadalmi munkával. Bővült a könyvtárhálózat is.

A megyei tanács által a községi művelődési intézmények rekonstrukciójára kiírt pályázat vitathatatlanul sikert hozott. E pályázat célja az, hogy a rendelkezésre álló megyei és helyi pénzeszközök egyesítésével a meglévő épületek állagát a közművelődés korszerű igényeihez igazítsák. Az érdeklődést jelzi, hogy 65 helyről érkezett be pályázat, közülük 39 település igényét tudta effektív támogatásban részesíteni a megyei tanács, mintegy 12 millió forinttal kiegészítve a helyileg előteremtett több mint 18 millió

forintot. Mivel az egy községet érintő rekonstrukció általában kisebb volumenű és a kivitelező kapacitás helyben van, ez a forma perspektivikusan is fenntartandó. Érdemes dicsérőleg megemlíteni azokat az eredményeket is, amelyeket néhány település annak ellenére ért el, hogy a megyei tanács, korlátozott pénzeszközeiből, nem tudott számukra anyagi támogatást adni.

Sokszínű és gazdag a megye zenei élete. Évről évre sikeresek a bérleti hangversenyek. Több klub- és kamarahangverseny jutott el kistelepülésekre, iskolákba, diákotthonokba, munkásszállásokra. Megyénk kórusmozgalmát nagy minőségi különbségek jellemzik. Több együttes képvisel kiemelkedő művészi színvonalat, szereplésével rangot és megbecsülést szerezve itthon és külföldön egyaránt. A másik pólusról viszont egyértelműen kimutatható, hogy az elhanyagoltság a helyi vezetés erőtlenségére, nem pedig az érdeklődés hiányára vezethető vissza. Amilyen öröndetes pl., hogy a nagy múltú *mezőkeresztesi református egyházi énekkar* meg tudta őrizni kontinuitását az államosítások, a politikai rendszerváltozás után is, annyira elszomorító, hogy a keresztésnél régebbi énekkar *Sajóvelezden* a negyvenes évek végén elsorvadt. Hasonló példákat – sajnos – hosszasán lehetne sorolni.

A megyei moziüzemi vállalat, egyetlen kulturális vállalatunk jelentős szerepet tölt be megyénk közművelődésében. Munkájában tudatosabbá vált a réteg- és korosztályi igények kielégítése. Rendszeressé váltak a falusi, a munkás és a szovjet filmnapok, a közönség és az alkotók találkozásai. Megkezdődött az igények és lehetőségek reálisabb, az új technikát (pl. a videózást) bekapcsoló közelítése. Ez a mozihálózat elavult állagát tekintve biztató elmozdulásnak ígérkezik.

Fontos tényező megyénk kulturális életében az amatőr művészeti mozgalom, amelynek számos területe az ország élvonalába tartozik. Néhány csoport kiemelt módszertani kísérletet is folytat (néptánc, pávaköri, népi díszítőművészet, tárgyalgó népművészet). Több ezerre tehető a művészetekkel foglalkozó amatőrök száma. A fejlődés ígéretes jelei mutatkoznak a megye bábmozgalmában.

Kiemelkedő színvonalon működő amatőr művészeti együtteseink: a *Hegyalja*, a *Bodrog*, az *Avas*, a *Matyó* néptáncgyüttesek: a *miskolci, sárospataki, sátoraljaújhelyi kórusok*; *Kazincbarcika*, *Miskolc*, *Ózd* amatőr képzőművészeti körei; *Domaháza*, *Mezőkeresztes*, *Taktaszada*, *Tardona* hagyományőrző együttesei. Figyelmeztető azonban, hogy az utóbbi években bizonyos stagnálás, az előregedés jelei is mutatkoznak ezen a területen.

A közművelődési dokumentumok és az ifjúságpolitikai intézkedések kedvező hatással voltak a fiatalok művelődési feltételeinek alakulására. A megyei tanács 1972-től évente mintegy 2 millió forint támogatást adott erre a célra. A tanulói ifjúság körében nőtt az érdeklődés a könyvtár, a múzeum, a művészeti rendezvények iránt. Növekedett a színház iránti igény. Kialakult az iskolamotozi-hálózat. A művelődési intézmények látogatóinak többsége az ifjúságból kerül ki. Az ifjúsági klubmozgalom a fiatalok szinte valamennyi rétegét átfogta, de különösen a kistelepüléseken élő fiatalok számára jelentett lényeges változást. Ezek egy részében ma is ez az egyetlen művelődési közösség. A fiatalok közművelődése, különösen az igényes tömegszórakoztatás megszervezése azonban jobbára az előbbiek ellenére is csak deklarált cél maradt.

A megyében élő szlovák és német nemzetiségű lakosság művelődési helyzete alapvetően nem tér el a megye egészétől. Elsősorban az anyanyelvi kultúra és a népművészeti hagyományok ápolása terén figyelemre méltó a fejlődés.

A kulturális terület fontos intézménye a *II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár*. A tudományos tevékenység fejlesztése és az alapfunkció ellátásának folyamatos javítása mellett tudatosan törekszik a közművelődési tevékenység kiszélesítésére (pl. irodalmi estek, tárlatok rendezése). Évente több tanulmányt jelentet meg a könyvtár. A rendszeresen megjelentetett *ajánló bibliográfiák, évkönyvek* és a *Borsodi Könyvtári Híradó* a

szakmán kívül is segítséget ad a megyében folyó kutatásokhoz. Ehhez az intézményhez kapcsolódik az egyre népszerűbb *Borsodi Kiskönyvtár* sorozat. Fontos küldetést teljesít a könyvtár a nemzetiségi olvasótáborok szervezésével. A miskolci és a megye más településein működő könyvtárak egy része is színes, értékes közművelődési funkciót teljesít.

A megye kulturális életének másik fontos intézménye a *Megyei Levéltár*. Tudományos tevékenysége és közművelődési szerepköre (elsősorban az ismeretterjesztés) jelentősen fejlődött. Kiadványaiban – a *történeti olvasókönyvek, dokumentumkötetek, évkönyvek, monográfiák, kutatási segédletek, periodikák* – a történelmi ismeretterjesztés keretében fokozott figyelmet fordít a megye munkásmozgalmára történetének feldolgozására is. Helytörténeti, a megye anyanyelvi, irodalmi, politikatörténeti örökségét bemutató füzetait különösen az iskolai oktatásban forgatják nagy haszonnal, de egy jelentős felnőtt közönség ez irányú érdeklődését is színvonalasan elégíti ki.

Hosszú idő óta országos viszonylatban is az élvonalba tartozik a *Tudományos Ismeretterjesztő Társulat* megyei és helyi szervezeteinek munkája. A sokszínű, hagyományos ismeretterjesztés mellett rugalmasan alkalmazkodik a gazdasági, társadalmi szükségletekhez. Ennek eredményeként azon kevés TIT-szervezet közé tartozik, amely nyereségesen gazdálkodik. Folyóirata, a *Borsodi Szemle*, amely a megyei és a miskolci tanács anyagi támogatását is élvezzi, országosan is figyelemre méltó színvonalú írásokat publikál.

E tanulmány jellege és korlátozott terjedelme csak jelzésszerű említést tesz lehetővé az olyan intézmények, fórumok és alkotócsoportok értékes közművelődési tevékenységéről, mint a *Miskolci Nemzeti Színház*, a *Miskolci Szimfonikus Zenekar*, a *Miskolci Új Zenei Műhely*, a *Miskolci Galéria*, a *Képző- és Iparművészek Észak-Magyarországi Területi Szövetsége*, az *Észak-Magyarországi Írócsoport*, a *Napjaink*, a *Borsodi Művelődés* és a *Matyóföld* című folyóirat, valamint a „Kelet” *Közművelődési és Irodalmi Alkotócsoport* és más közösségek.

Nem utolsósorban közművelődési céllal alakulnak rendre megyénkben is a különböző egyesületek, társaságok. Rendkívül fontos missziót töltenek be, mivel a közművelődés hatókörét olyan területekre is kiterjesztik, ahová az állami és szakszervezeti hálózat nehezen vagy egyáltalán nem tud eljutni. Működésük elősegíti kulturális életünk demokratizmusának oly égetően szükséges fejlesztését. Máris szép eredményeket mondhat magáénak a *Kazinczy Ferenc Társaság*. 1987 áprilisában alakult újjá a *Magyar Irodalomtörténeti Társaság Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Tagozata*.

4. A Borsod-Abauj-Zemplén Megyei Múzeumi Szervezet

A közművelődési párthatározatot követő fellendülés, amelyről fentebb említést tettünk, a legérzékletesebb, leglátványosabb eredményeket a muzeológiában hozta a megyében. Rendkívül nagy, extenzív fejlődés következett be a múzeumi szervezetben. Ezt kezdettől fogva tudatos és eredményes törekvések kísérték a minőség, a szakmai, tudományos és a közművelődési színvonal terén is.

Anélkül, hogy egyoldalúan személyek érdeméért akarnánk feltüntetni ezt a fejlődést, kötelességünk hangsúlyozni dr. Szabadfalvi József kandidátus, múzeumigazgató személyes érdemeit. 1973-tól, tehát a tárgyalt időszakban áll a megyei múzeumi szervezet élén. Azóta – mutatis mutandis – a megye múzeumügyének alakulása sem választható el az ő tudományos munkásságától (a jelen tanulmány kéziratának leadásakor végzi az utolsó munkálatokat akadémiai doktori disszertációján). Nem kevésbé műhelyszervezői tevékenységétől, amelynek elismeréséül a Kulturális Minisztérium 1979-ben az országos múzeumi kutatóhelyek egyikévé nyilvánította a Herman Ottó Múzeumot. (Az már csak a krónikásnak a kultúra iránti jogos elfogultságát jelezheti, s mit sem von le Szabadfalvi és munkatársai teljesítményéből, ha azt állítjuk, hogy egy könyvtár-,

illetve levéltárközpontú tanulmányban a közművelődés azon területeiről is pozitív összképet lehet összeállítani a vizsgált időszakot alapul véve.)

A múzeumi körkép teljességéhez hozzátartozik, hogy Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a múzeumok – részben jellegük, részben vagy ezzel együtt fenntartójuk „kiléte” szerint – öt típusra tagolódnak: 1. A megyei múzeumigazgatóság intézményei, gyűjteményei; 2. Üzemi szakgyűjtemények; 3. Egyházi gyűjtemények; 4. Országos múzeumok fiálái; 5. Helyi (tanácsi) fenntartású gyűjtemények.

Nem tartozik tehát kizárólag a megyei múzeumi szervezet hatáskörébe mindegyik objektum, noha szakmai felügyeletet – néhány kivételtől eltekintve – mindegyik fölött gyakorol. Ezúttal csak azoknak az intézményeknek az egy évtizednyi munkáját tekintjük át röviden, amelyek a szakmai felügyelet szempontjából ehhez a szervezethez tartoznak. Megjegyezve, hogy örvendetes módon valamennyi objektum fejlődése felfelé ível.

A megyei múzeumi szervezet központja, a miskolci *Herman Ottó Múzeum* 1980 végén költözött új épületbe. Ezáltal rendkívüli módon megjavultak a múzeumi tevékenység feltételei. A központi épülethez korszerű raktárakat, dolgozószobákat lehetett kialakítani. A műtárgyállomány központi elhelyezésével a többi miskolci épületben jelentős terek szabadultak fel, amelyek átalakítása révén bővíthetett a hasznos kiállítótér és a választék egyaránt.

A Herman Ottó Múzeum jó három évtizeddel ezelőtti kezdetek után lett fokozatosan tudományos és közművelődési intézmény. Az 1950-es években alkalmazták az első szakképzett régészeket, történészeket, etnográfusokat és restaurátorokat. 1955-ben indították el „*A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei*”, 1957-ben pedig a „*Herman Ottó Múzeum Évkönyve*” című kiadványsorozatot. E két kiadványnak több mint 20–20 kötete jelent meg eddig. Nem sokkal később indult az előzőeknél szabálytalanabb rendben megjelenő sorozat, „*A Miskolci Herman Ottó Múzeum Néprajzi Kiadványai*”, amelyek kötettszáma már szintén a húszhoz közelít.

Meghaladta már a húszat az 1975-ben indított és igen sikeres „*Borsodi Kismonográfiák*” eddig megjelent köteteinek száma. Néhány éve – másik két közgyűjtemény támogatásával – kezdték meg a „*Documentatio Borsodiensis*” című, sokszorosítási eljárással készített forráskiadvány-sorozat megjelentetését. Hozzá kell számítanunk az előbbiekhöz azt a több mint száz kiállítási kalauzt és katalógust, amelyek döntő része tudományos forrásértékkel is bír.

A múzeum dolgozói részt vesznek tájunk más publikációs fórumainak a szerkesztőmunkájában. (Borsodi Szemle, Borsodi Művelődés, Napjaink stb.)

A múzeumban 3 kandidátus és 20 egyetemi doktor dolgozik. Kapcsolatot tartanak a Magyar Tudományos Akadémia számos kutatóhelyével, több egyetem tanszékével. Részt vesznek az országos tudományos tervtémák kidolgozásában, az egyetemi oktatásban, illetőleg akadémiai, minisztériumi, valamint más országos és megyei testületek, bizottságok munkájában. Bekapcsolódtak a Miskolci Akadémiai Bizottság munkájába is.

A múzeumi szervezet képviseli Borsod-Abaúj-Zemplén megyében – a régészeti, történeti, néprajzi kutatás mellett – a műemléki, építészettörténeti, művészettörténeti, művelődéstörténeti és a természettudományi kutatásokat. A mintegy öt éve létesített, kis létszámú természettudományi tár – gyűjtőmunkája mellett – részt vállal a nemzeti parkok és védett területek feltáró-védő, közművelődési és tudományos munkájában. Kezdeményezték és évente szervezik többek között – a Nehézipari Műszaki Egyetemmel közösen – a nemzetközi ásványgyűjtő találkozókot, amelyek jelentős szakmai eseménnyé váltak.

Speciális gyűjtemények jöttek létre a megye múzeumaiban. Szerencsen több mint 700 ezer képes levelezőlapot és közel 50 ezer ex librist őriznek. Mezőkövesden mezőgazdasági gépgyűjtemény is létesült. Miskolcon van – a Magyar Nemzeti Galéria után –

az ország második legnagyobb képzőművészeti gyűjteménye (ebből azonban egyelőre – kiállítási tér híján – még kevés jut a közönség elé). Tokajban és Miskolcon jelentős egyházművészeti gyűjtemény van. 1986-ban nyitották meg – a Magyar Ortodox Egyházzal együtt – az *Ortodox Egyházi és Egyházművészeti Múzeumot*.

A Herman Ottó Múzeum végzi évek óta – a MISKOLCTERV megbízásából – Miskolc főutcájának település- és építéstörténeti topográfiáját. Készek a régió irodalomtörténeti kutatásainak koordinálására és végzésére. Most alakítják ki a vizuális kultúra-kutatással foglalkozó részlegüket.

Célul tűzték a megye műemléki topográfiájának feltárását, kiadását. Támogatják a megye településein összegyűjtött földrajzi nevek publikálását. Országos jellegű tudományos tanácskozsásokat szerveztek (1984-ben az interetnikus kapcsolatokról, 1985-ben pedig „Árucseré és migráció” címmel). Szervezik a nemzetiségiek közötti kutatást is. Kötetet jelentetett meg a múzeum egy 18. századi telepítésű szlovák falu, Répáshuta történetéről és népi kultúrájáról. Sajtó alatt van két lengyel kutatónak Derenkről, a 18. századi lengyel telepésfaluról írott könyve. Biztató munkakapcsolatok alakultak ki és vannak erősödőben *Kelet-Szlovákia* és *Vologda megye* (Szovjetunió) múzeumi szervezeteivel. S ezzel csak érintettük a múzeum kitűnő nemzetközi kapcsolatait.

A múzeumi szervezet munkájának extenzív és intenzív bővülése – érthetően – a közművelődési funkciót is jelentősen felerősítette, illetve sokszínűvé tette. Közművelődési tevékenységük mindenekelőtt a kiállításokhoz kapcsolódik, a hatékony propagandától a sokoldalú közművelődési hasznosításig. Ezen túl közművelődési célzatú kapcsolatot tartanak fenn az iskolákkal, illetőleg a felnőttneveléssel, üzemekkel, intézményekkel.

1987-ben tervezik a pácini *Mágócsy-kastély* műemléki átadását, illetve benne a kastélymúzeum megnyitását. Miskolcon – a felújítás alatt álló – régi múzeumi épület kiállítással történő megnyitása a 7. ötéves tervidőszak végén várható. 1987-ben adja át az Országos Műemléki Felügyelőség a helyreállított szerencsi várat, ahol a *Zempléni Múzeum* is helyet kap. Ebben a tervidőszakban tervezik a megyei irodalomtörténeti gyűjtemény kialakítását a Herman Ottó Múzeumban. S természetesen gondoskodniuk kell a mostanában átadott tájmúzeumok (*Forró, Sátoraljaújhely, Putnok*) gyűjteményeinek kifejllesztéséről.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a megyében napjainkra befejeződött a múzeumi hálózat kialakítása. Ez mind területileg, mind a történeti és földrajzi tájegységek szempontjából arányosnak mondható. A következő időszak fő feladata egyrészt a keretek tartalommal való kitöltése, másrészt a múzeumi munka hatékonyságának, színvonalának javítására irányuló korábbi erőfeszítések folytatása, fokozása. A most – csak erősen vázlatosan – felrajzolt bázison és a tendenciákat ismerve, nem lehet kétséges a folytatás sikere sem. Ezt akkor is meggyőződéssel valljuk, ha tudjuk, hogy a nyolcvanas évek vége felé haladva nem lesznek könnyebbek a múzeumgyarapítás feltételei. Más fejlesztési – pl. az idegenforgalom fellendítését célzó tervek – azonban nemcsak lehetővé, hanem egyenesen szükségessé is teszik a megye múzeumügyének további fejlődését. S hasonló megközelítésben – tehát az intenzív gazdaságfejlesztési szakasz jellegéből, a megye gazdasági szerkezetének korszerűsítéséből adódó feladatok tükrében – lényegében ez prognosztizálható a megye közművelődésének egészére. Természetesen csak akkor, ha az objektív szükségletek a megfelelő, a konstruktív cselekvés kockázatát is vállaló személyi feltételekkel párosulnak – mind a közművelődési munkában, mind az irányításban. Ez pedig az 1974-es közművelődési párthatározat feladatainak szembesítését feltételezi napjaink szükségleteivel, lehetőségeivel, beleértve a szükséges szemléleti változtatásokat is.

IRODALOM

- Ács F.-né (szerk.),
1980. Szocialista közművelődés (Tankönyv). Budapest.
1980. Szocialista közművelődés (Szöveggyűjtemény). Budapest.
- Birta I. (szerk.),
1976. Felszabadult hazánk 30 éve. Budapest.
- Hermann I.,
1982. Ideológia és kultúra a hetvenes években. Budapest.
- Szabadfalvi J.,
1985. Előadás a Miskolci Akadémiai Bizottság tudománypolitikai tájértekezletén (kézirat).
Miskolc.
- Az MSZMP Borsod Megyei Bizottsága 1974. szeptember 5-i ülésén elfogadott feladatterv a közművelődés helyzetéről és fejlesztésének feladatairól. (Kézirat.)*
Beszámoló a megye művelődésügyének helyzetéről. (Kézirat a Megyei Tanács VB művelődési osztályának összeállításában); Miskolc, 1985.
Borsod-Abaúj-Zemplén Megye közművelődésének helyzete és feladatai a VII. ötéves terv időszakában. (Kézirat a Megyei Tanács VB művelődési osztályának összeállításában); Miskolc, 1986.

DIE ALLGEMEINE BILDUNG IM BEZIRK BORSOD-ABAÚJ-ZEMPLÉN WÄHREND DER SIEBZIGER UND ACHTZIGER JAHRE

(Auszug)

Die Studie „Die allgemeine Bildung im Bezirk Borsod-Abaúj-Zemplén während der siebziger und achtziger Jahre“ besteht aus vier Teilen.

Im ersten Teil (allgemeine Bildung statt Volksbildung) charakterisiert der Verfasser, nachdem er die Vorgeschichte des ZK-Entschlusses über die allgemeine Bildungspolitik (1974) vorgestellt hat, kurz die die Richtungsgrundsätze der USAP für die Bildungspolitik. Danach beschreibt er jene spezielle ökonomische und gesellschaftliche Situation, die die Entstehung der Dokumente für die allgemeine Bildung möglich und gleichzeitig notwendig machte.

Im zweiten Teil (Der Parteientschluss für die allgemeine Bildung und die Adaption des Gesetzes auf Bezirksebene) stellt der Verfasser vor, wie die im Bezirk für die allgemeine Bildung verantwortlichen Partei-, Staats- und Gesellschaftsorgane ihre spezifischen Aufgaben festlegten, und wie die allgemeine Bildung im Bezirk Borsod-Abaúj-Zemplén während der siebziger und achtziger Jahre in den Mittelpunkt der Politik und des allgemeinen Interesses gelangen konnte.

Im dritten Teil (Aufschwung in der allgemeinen Bildung) werden die Ergebnisse in der allgemeinen Bildung auf Bezirksebene während der im Titel angegebenen Periode je nach Fachgebieten unter Hervorhebung der wichtigsten Institutionen vorgestellt. In der Annäherung, dass während der hier angegebenen Periode die allgemeine Bildung einen erfolgreicherer Abschnitt denn je durchmachte, muss festgestellt werden, dass es ihr – infolge der anhaltenden wirtschaftlichen Schwierigkeiten und der Probleme in der Anschauung – dennoch nicht gelang, die Fronten zu durchstossen.

Im vierten Teil (Die Bezirksmuseumsorganisation im Bezirk Borsod-Abaúj-Zemplén) wird eine Übersicht über die Museumsangelegenheiten des Bezirkes gegeben, wobei auf die wichtigsten Aufgaben des VII. Fünfjahresplanes reflektiert wird.

Árpád Kövér